

1956. október 28.-án vasárnap reggel, egy ad hoc statáriális bíróság a helyi hadosztályparancsnok, Tóth alezredes elnöksége alatt, államrend elleni lázítás miatt, golyóáltali halálra ítélte Kaskötő István dramaturgot és Hrabovszki László egyetemi hallgatót. Mikor a hír kiszivárgott, a csabai Jókai Színház előtt összegyűlt többezres tömeg fogva tartotta Tóth alezredest és társait míg a foglyokat szabadon nem engedték.

Bátyó csillaga

Egy csillagot adott Bátyó... csak úgy, mint annyi mást, egy almát, néhány mogyorót a szokásos napi látogatása alkalmából. Olyankor csak úgy odaintett magához, "Hej, Pityu" s minden ceremónia nélkül a kezembe nyomta, amit hozott. De a csillag, az más.

Bógtém, mint egy vadszamár, - az apám szokta mondani - sem akkor, sem azóta nem tudom, hogy egy vadszamár hogyan bőg. Mifelénk csak egy közönséges szamár volt, annak sem hallottam soha a hangját. Mindegy. Bógtém azon az emlékezetes estén, mikor a húgom született, ezerkilencszázharmincöt augusztus tizennegyedikén, amint Lajos Bátyó, akaratom ellenére, a nagyanyámhoz cipelt. Az anyám küldött. Az ágyban feküdt egész nap... és megcsókolta a fejem tetejét. Igen furcsállottam, nem volt a csókolózás divat a mi házunkban. Megijesztett, mint az a tény is, hogy nagyanyámnál kell tölteni az éjszakát. Én nem szerettem az apai nagyanyámat. Rideg, szigorú öregasszony volt, akit én sose láttam még mosolyogni sem. Sokszor megrikatott, mint ahogy az anyámat is. Idegen volt az anyám, városi lány s ráadásul még katolikus is

egy kálvinista faluban, ahol a zsidót jobban megtűrték, mint egy pápistát.

Bába néni rakta a tüzet a konyhában, gőzölt a víz a nagy mosófazékban. Apám szótlánul ült az eperfa alatt, szívta egyik cigarettát a másik után. Én még sose töltöttem az éjszakát távol az anyámtól, úgy éreztem magam, mint akit kitagadtak, árván, kitaszítva. Kifordultunk az udvarból.... fogtam bátyó mutatóujját, - igen magas ember volt, - és botorkáltunk a sötét utcán, - és én meg csak folyvást bögtem. Befordultunk a templom közbe. A harangozó házából sápadt lámpafény világított, a kutyájuk eszeveszett ugatásba kezdett. Furcsállottam, hiszen jól ismertük egymást. Aztán ahogy kezdte, abba is hagyta, talán mégis megismert. Félúton, a kis utcában kezdődött nagyanyám portája. Drótkerítés mögött magasba szökött a kukorica, közte már virított a sok ezüstszürke sütnivaló tők. Ritkaság számba ment a drótkerítés a mi falunkban, többnyire lécz, deszka vagy fehérre meszelt döngölt földkerítés járta. Bátyó megállt, rátámaszkodott a kerítésoszlopra, pihenni. Igen beteg ember volt. Egy pesti doktor megszurta a tüdejét véletlenül, amint a felgyülemlett vizet próbálták a melliből leszívni, ennek következtében a tüdeje összezsugorodott. Fél tüdővel élt aztán, itt-ott dolgoztatott néha, de főleg az apám borbélyműhelyében tanyázott, mindig jókedvűen mesélt a nagyvilágban töltött éveiről, szórakoztatta a várakozó klientúrát hárijánosos élményeivel. Állítólag bejárta fél Európát. Műbútorasztalos volt, - mondjak, - egész életében a földesúr könyvtárszobáján dolgozott. Finom berakásos könyvszekrényeket, asztalokat meg székeket csinált, no meg az esetleges koporsót az elhunyt arisztokrata rokonságnak. Az utókor nem sokat

élvezhette a keze munkáját, a faragott koporsók a földben rohadtak el, a gyönyörű könyvtárszobát meg a felszabadító testvérek aprították fel tűzifának a tábori konyha számára.

Ahogy mondom, csak álltunk a sötét éjszakában, Bátyó szuszogott, én meg kötelességszerűen szipogtam.

- Hagyd már abba a hétszentségit, - mondta kicsit már türelmét veszítve - ha jól viseled magad, holnapra hoz a gölya egy kistestvért neked. Mit szeretnél? Kislányt vagy fiút?

- Egyiket se... mondtam.

- Na hát, az mar késő. Ez, vagy az, de valami jön... Ha az Isten is úgy akarja, - mormogta a bajusza alatt. Én meg újult erővel rákezdtem a bögést.

- Na, ha abbahagyod a bögést, adok neked valamit. Valamit, ami senki másnak nincs.

Na, az már más. Bátyótól kapni, mindig megérte az úgynevezett viselkedést. Én nagyon szerettem Lajos Bátyót, és nem csupán azért, mert mindig előkerült valami a zsebéből, ha jött. Szerettem, mert ellentétben minden más felnőtellel, velem halkán beszelt, eltűrt a műhelyben, farigcsálhattam a hulladék fadarabokból, és főleg szerettem a szagát. Minden felnőtt dohány, meg pálinka szagú volt. Az apám, a nagytiszteletes úr, a hangyás Nagy bácsi... mindenki, aki a borbélyműhelyben megfordult, de nem Bátyó. Fűrészpor meg enyv szaga volt. Még ma is érzem azt a különleges illatot, ha erősen rá gondolok. Próbáltam visszatartani a könnyeimet, elfojtani a szipogást, hogy kapjak valamit, ami senki másnak nincs.

- Na, Pityu, adok én neked egy csillagot. - mondta és mit ad isten, abba maradt a

szipogásom. Csillag. Már láttam a nagy fényes csillagot a sapkámon, majd tollat tűzők mellé, mint amilyen a csendőröknek van, vagy a csilingelő réz micsodák a báró parádés lovain. Vártam nagy kíváncsian, hogy előhúzza az ajándékot a zsebéből... de nem. Bátyó az égre mutatott,

- Latod ott azt a nagy fénylő csillagot? Na nem azt, az mar biztosan másé, valami nagyon fontos emberé, hanem tartsd fel a kezed... így ni, - mutatta, - kar kinyújtva, kezed ökölbe szorítva, és ha most kinyitod a hüvelykujjadat, és becsukod a bal szemedet az ujjad hegyénél, amit ott láatsz az a te csillagod. Tudom, hogy nem valami fényes, de egy kis legénynek, mint te vagy, - gondolom, megjárja. Akárhol leszel a világban, ha felnézel az égre, mindig ott látod a te csillagod. Ha valaha sírhatnékod lesz, vagy nagyon elhagy a szerencséd, csak nézz fel az égre, tartsd ki a karod, így ni... Az a csillag mindig ott lesz, hogy vigyázzon rád. Ahogy Bátyó mondta, feltartottam az öklöm és az ujjam hegyénél, tényleg, ott volt az én csillagom. Abbamaradt a sírhatnékomban, csak néztem a csillagos eget. Itt-ott egy-egy csillag kivált a többi közül és fényes csíkot húzva lehullt az égről. Elfogott a pánik, mi lesz, ha az enyém is... alig, hogy magaménak mondhatom, máris lehull. De nem, tartotta magát emberül. Sápadt, pislogó égi valami.

Másnap reggel, mire hazamentem, ott volt az új testvér. Nagy, vörös fejű bögőmasina, csak a feje látszott ki a pólyából, feküdt az anyám mellett. Az anyám sápadt volt és igen fáradtnak látszott. Különbözn minden ment a régiben, a maga útján. Nemsokára kezdődött az iskola. Első nap, első osztály. Nagy esemény volt az életemben, mint később kiderült. Elememben éreztem magam,

szerettem az iskolát, nem is hagytam abba az elkövetkezendő tizennyolc esztendeig.

Emlékszem, már hűvösödött, a borbélyműhely ajtaja csukva volt, apám meg Lajos bátyó újságot olvastak... - nem volt vendég. Vendégnek titulálta apám a kuncsaftot. Én tétlenül ácsorogtam a műhelyben, anyámnak útjában voltam, kizavart a konyhából. Nagymosás volt. Nem tudom, mi jött rám, dicsekedni támadt kedvem. Mondom az apámnak.

- Van ám nekem egy saját csillagom az égen. Bátyótól kaptam örökbe. - Apám lecsapta kezéből a Friss Újságot és rosszállóan nézet bátyóra.

- Lajos, az istenit neki, mit hülyíted azt a gyereket! Csillagot az égen? Még csak az kell, hogy másnak is elmondja. - Egy kicsit elrontotta a kedvemet az apám hitetlensége, de elég szó esett már a házunkban bátyó fura dolgairól. Igen csak szerette bolondját járattatni a hiszékeny falusiakkal. Az apám talán szégyellte is egy kissé. Lajos bátyó ki nem állhatta a "községházát" és minden benne levő hivatalnokot, a "hivatalt" úgy általában, legyen az akárhol. Gyakran a falusi intelligencia volt a tréfáinak a célpontja, de nem volt túl válogatós, jegyző, vagy a kanász, számára egyre ment. Az apám a falusi elithez számította magát. A borbély mesterség "tisztá" szakmának számított, meg aztán halottkém is volt. Hivatalos egyén. Ő volt hivatott megállapítani, hogy az "eltávozott" valóban eltávozott -e. Az ő szava volt a döntő, hogy jöhet-e Spivák Miska a koporsóval. Nem csoda, ha személyesen érezte magát sértve, ha bátyó kegyetlen tréfát űzött a hivatal rovására.

Egyszer, egy vasárnap délelőtt, mikor teli volt a műhely vendéggel, elterjedt a hír, hogy a bíró beszántatta a disznólegelő egy részét, és dinnyét

akar rajta termelni. Nosza, hétfőn kora reggel vagy ötven felháborodott falusi verte a segédjegyző ajtaját, hogy részt követelnek a dinnyeföldből. Mert, hogy veszi az ki magát, hogy a bíró saját magának szántatta fel a legelőt és a kisgazdáknak meg nem adnak belőle.

- Lajos, az istenit neki... Nem a te kezéd van ebben a dinnyeföld ügyben? - vonta kérdőre az apám az öccsét. Az meg csak mosolygott a bajsza alatt.

- Meglehet, hogy mondtam valamit, hogy milyen jó üzlet a dinnyetermelés, és ott áll az a nagy legelő kihasználatlanul....

Az apám nagyon szégyellte magát a bátyó tetteiért, de őt nem nagyon érdekelte, hogy mit gondolnak felőle, tudta, hogy a napjai meg vannak számlálva.

"Köd előttem, köd utánam", -szokta mondani, meg aztán - "szalmaszállal fújhatnak oda, ahol a fű se nő, ha már nekem harangoztak".

Én meg csak nem tudtam a csillag ügyet felejteni, és eldicsekedtem Nagy Sanyinak, ő volt a soros legjobb barátom akkor.

-Csillag az égen? A te saját csillagod? - nézett rám hitetlenül. - és az mire jó? Nappal nem látszik, éjjel meg alszol. Na és?

Sokat gondolkoztam azon, amit Sanyi mondott, és meg kellett adjam, hogy sok igazság volt benne. Ahogy múlt az idő, el is felejtkeztem a csillagomról, mint annyi más sutba dobott kincsről, a színes üvegcserepről, ami szebbnek láttatta a világot, a fűzfa sípról, ami nem is fűtyült már, vagy a szarvasbogárról, ami kimúlt a dunsztos üvegben.

Lajos bátyó meghalt harminchétben, kezemunkája elhamvadt a történelem tüzében, nem volt rajtunk kívül se fia, se borja és az igazság az,

hogy még én magam is, aki úgy szerettem, alig-alig gondoltam már rá. Az apám műhelyét is más foglalta el, és ha néha-néha még szóba jött is Kaskötő Lajos egy-egy kegyetlen tréfája, az is már csak apró epizódja lett a régi jó világnak. Az idő egy nagy radírgumi.

Huszonegy évvel később, egy esős októberi hajnalon, találkám volt a halállal. Nem én kerestem az alkalmat. Mint számtalanszor azelőtt, más döntött helyettem...a rám vonatkozó fontos ügyben.

Valaki egyszer már megmagyarázhatná, hogy miért pont hajnalban kell az ilyesmit csinálni. Szerintem, ez egy rossz szokás, valaki elkezdte és azóta sem tudják abbahagyni, mint valami ostoba családi tradíciót. Először is, az ember álmatlanul tölti az éjszakát, halálra aggódik, hogy mi vár rá. Nyirkos, kellemetlen a kora reggel, gyűrötten, borotvátlanul ülsz a cellában, jobbik esetben le s fel mászkálsz, miközben az ajtód előtt ismeretlen emberek suttognak. A tény az, hogy igen szarul nézel ki. Nincs az rendjén, hogy az embernek ilyen állapotban kell szembe néznie élete egyik legfontosabb eseményével.

De komolyan.

A tény az, hogy rossz fiú voltam. Nagyon rossz és a katonák nem szeretik, ha valaki rosszalkodik. Minél magasabb rangú a katona, annál türelmetlenebb a rendetlenkedő polgárokkal szemben. Nekem egy ilyen generális félével gyűlt meg a bajom és ő úgy döntött, hogy a legjobb megoldás, ha én egyszerűen meghalok. Az, hogy nekem más volt a véleményem, és egy tucat más lehetőséget is tudtam volna ajánlani a nézeteltéréseink megoldására, nem jöhetett számításba, mert egy statáriális bíróságon, ahol éppen a szóban forgó katona a főnök, nem tűrik az

eltérő véleményeket. Komplikálná az ügy gyors és tiszta lefolyását.

A dolog úgy kezdődött, hogy mint Lajos bátyó előttem, én magam is mind növekvő bizalmatlansággal viszonyultam a hatalommal szemben. Nem is lett volna baj, ha például az ember egy szűk baráti társaságban szájal a fejesek ellen. Bizonyos társadalmi rendben, - ha mondjuk - az egyik jó barátunk eljár a szája, legrosszabb esetben beverik a fejed, vagy leverik a vesédet. De ha, mint az én esetemben, a fentnevezett szájalás egy nagyobb számú hallgatóság előtt történik, a súlyosabb következmények elkerülhetetlenné válnak. A hallgatóság számának nagyságával egyenes arányban áll a megtorlás súlyossága. Sajnos, az én esetemben több ezer polgárról volt szó, a város főterét betöltő, szinte faltól falig terjedő igen zajos, rendetlenkedő civil tömegről, és ez a tény a főkatonát nagyon megharagította. Az igazságszolgáltatás gyorsan és minden ceremónia nélkül megtörtént.

Az állam és a nép nevében bűnösnek találtattam, és hogy jó például szolgáljak a randalírozó populus számára, úgy rendeltetett, hogy hajnalban... „kaputt”.

Alig telt bele egy rövidke óra én már a városi laktanya koszos cellájában találtam magam, se cipőfűző, se nadrágtartó, markoltam a nadrágot, hogy ki ne lépjek belőle. Minden földi tulajdonom egy zsebkendőbe kötve ott maradt az ügyeletes tiszt asztalán. Tudja egyáltalán valaki, hogy hol vagyok, hogy mi történt? Hány óra van? Mennyi időm van hátra? A nap eseményei egy homályos, zagyva masszává váltak, zúgott a fejem, a torkom kiszáradt. A falon, egy drótrács mögött, sárgásfényű villanykörte világított, az egyetlen

ismerős tárgy az életemből. Minden más egy időben és térben megfoghatatlan szürreális rémálom hatását adta. Lábam zsibbadt benuultságban rögződtek a nyirkos téglapadlóhoz... csak álltam örökkévaló mozdulatlanságban, ott ahova belökött a kísérem. Zord kísérem, egy nevesincs őrzője a rendnek. Egy tegnap-elvtárs... ma: börtönöm őre.

Egy tenyérnyi nyílás volt a rozsdás vasajtón, benne időnként egy arc tűnt fel, inkább csak egy pislogó szempár. Figyelnek. Legalább nem vagyok egyedül, vágott belém a felismerés... valami kapcsolatot. Akármilyen, jobb, mint a semmi. Ahogy az ajtó fele léptem, az arc eltűnt. Rajtam volt a sor, hogy kikukucskáljak, a folyosó homályában egy katona állt, zavartan babrált a nyakában lógó fegyveren. Néztük egymást. Kis idő után közelebb lépett, majd suttogva kérdezte.

- Maga fasiszta?

- Nem. - mondtam - dramaturg.

Hosszan nézett, szemében gyanú és kételkedés látszott.

- Az tán még rosszabb. - állapította meg, - aztán mi lesz magával?

- Majd kivégeznek. - s ahogy kimondtam, a lábaimból kifutott minden erő. Alig tudtam a priccsig elvonsozni magam. Talán abban a pillanatban, ahogy a saját hangomon hallottam az ítéletet... csak akkor jutott el a tudatomig a helyzetem reménytelen komolysága. Sírás fogott el. Néma, könny nélküli zokogás. Rettenetesen sajnáltam magam. Csupán egy néhány órával ezelőtt még siker és hírnév várt... s most mindennek vége. Feleség és apró kislányom otthon várnak, nem is sejtve, hogy hiába. Valamiféle mártír vagyok? Mártírok nem sírnak. Mártírok dacosan, büszkén mennek a halálba... Éljen a – mit

tudom én mi... -kiáltják a hóhérok szemébe... és én itt ülök, sírok. Nem akarok meghalni. Kétség fog el, vagy a történelem könyvek hazudnak, vagy én nem vagyok mártírnak való. Nem tudom elképzelni, hogy egy ember feladjon mindent. Élni akarást.

Furcsa érzés fogott el, mintha valaki egy óriási áthatolhatatlan kőfalat rakott volna közém és a holnap közé. Képtelen voltam látni, hogy ott mi van, képtelen voltam látni a világot magam nélkül. Csak a jelent és a múltat. Egy túl rövid élet múltját.

Végre valami, ahogy az meg van írva. Ahogy azt mondjak, leperog az életem előttem, sűrített zagyvaságban emlékek tolakodnak elem... lényegtelen apróságokra emlékezem. Nem a fontos dolgokra. Próbálok logikus rendbe szedni a gondolataimat, de nem sikerül. Mi köze a Pajtás utcai homokbuckáknak az első színházi élményhez, vagy a moszkvai földalatti zajos hangulatának a bárányhimlőhöz? Baja tanító ágaskodik a tábla előtt, csizmásan vadászpuska a vállán és hügom sír, hogy ismét kizárta magát a házból. Pesti utcák keverednek szülőfalum csendes, eseménytelen békés hangulatával. Lajos Bátyó, piros alma meg mogyoró... A csillag! Ajándék, amilyen senki másnak nincs. Az én saját csillagom.

Hány óra lehet? Sápadt fényű, árnyéktalan cella tart zárva, künn az őszi koraeste már az idő múlását sejteti. Esett az eső mikor ide hoztak, még nyirkos a kabátom válla... Felálltam a priccsre, hogy kilássak az arasznyi, rácsos ablakon. Az eső elállt s a mélykék égen fehér felhőfoszlányok úsztak nagy sietve. Próbáltam tájolni magamat, merre is van a merre. A laktanyában vagyok... arra van a vasútállomás.... akkor. A tisztuló ég adott irányt.

Az ott a Göncöl szekér, s tőle jobbra. Ott a csillagom. Halványan pislogó, régi ajándék.

"Ha valaha sírhatnékod lesz, vagy nagyon elhagy a szerencséd, csak nézz fel az égre. Az a csillag mindig ott lesz, hogy vigyázzon rád."

Mintha hallottam volna bátyó rekedtes hangját, amint rám hagyja örökségül az én saját csillagom. Ahogy néztem a cella homályos ablakán keresztül, ahogy tisztult az októberi ég, valami megmagyarázhatatlan nyugalom fogott el. Leomlott a kőfal... s a holnap, a jövő visszatért. Elmúlt a remegés, a sírhatnékom... talán, gondoltam, talán valami csoda folytán ezt is megúszom.

Elnyomott az álom.

Csörömpölve, nagy zajjal nyílt a cella ajtaja... arra ébredtem. A hadnagy állt előttem... "Most visznek," ütött belém a felismerés. Remegő térdekkal követtem. Az előtérben tíz-tizenkét katona ácsorgott... álmosan, közönyös unalommal bámultak maguk elé. Micsoda sajnálatraméltó társaság... ez lesz az én kivégző osztagom? Kopasz fejük újonc mivoltukról árulkodott. Talán még lőni sem tudnak...

A hadnagy az asztalra dobta a zsebkendőbe kötött dolgaimat és nem-várt, udvarias hangon adta tudomásomra;

- Kaskötő polgártárs, parancs szerint nem tartjuk tovább... Visszavisszük a városba.

Mit mondott? Polgártárs. Nem piszkos fasiszta, mint mikor rám csukta a cella ajtaját? Mi történt? Kiáltani lett volna kedvem. "Élek!" Csak ki innen, minél előbb, mielőtt még valaki újra megváltoztatja a véleményét.

- Köszönöm, - mondtam, visszatálalok én magam is.

- Azt nem engedhetem, - mondta az udvarias hadnagy polgártárs, - az a parancsom, hogy vigyük vissza a színházhoz, ugyanis az ezredes elvtársat és még két tisztet tartanak fogva, míg önt vissza nem visszük.

Már nem emlékszem, hogyan tudtam rejteni a deliriumos belső ujjongást. A hadnagy még a cipőfűzőmet is segített megkötni. A nagy sietségben majd elfelejtettem a nadrágszíjat... sűrgettek, hogy menni kell.

Fogva tartják a főkatonát? Kik tartják fogva... hát mégis, valaki számontartotta, hogy hiányzom? És most cserét akarnak? Egy három csillagos főtisztet egy kis senkiért? Akinek csak egy van? Kis halvány pislogó ajándék a messzi múltból.

Ahogy robogott a nyitott katonai kocsni végig a csabai főutcán, alig tudtam a szemem levenni a csillagomról. A távolból már hangzott a tömeg ritmikus zaja... s én feltartottam az öklöm, nem mintha a csillagomat kellett volna megtalálni...inkább, mint egy tisztelgés Lajos bátyónak.